

A feltétel nélküli alapjövedelem árnyoldalai

Időközönként felmerül a feltétel nélküli alapjövedelem koncepciója, így érdemesnek láttuk áttekinteni ennek lehetséges gazdasági és társadalmi hatásait. Véleményünk szerint a feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése rövid és hosszú távon egyaránt kedvezőtlenül hatna egy ország versenyképességére és hosszú távú növekedési kilátásaira. Miközben az alapjövedelem visszaveti a munkaerő kínálatát és minőségileg is erodálhatja azt, addig a ténylegesen fennálló szociális kérdésekre a jelenlegi megoldásoknál rosszabb és pazarlóbb választ ad. Valamennyi fejlett ország költségvetése célzottan, az egyéni élethelyzetre szabott módon támogatja azokat, akik erre jogosultak, ami hatékonyabb megoldás az alapjövedelemhez képest, és nem jár negatív mellékhatásokkal. Nem véletlen, hogy a feltétel nélküli alapjövedelmet még sehol nem vezették be, néhány szűk körű kísérlet kivételével.

A feltétel nélküli alapjövedelem koncepciójának lényege, hogy az adott nemzetgazdaság minden lakosa – függetlenül jövedelmi helyzetétől, családi és egészségügyi állapottól, életkortól, munkapiaci részvételtől – alanyi jogon azonos mértékű havi (alap)jövedelmet kap az államtól, kiváltva ezzel minden célzott támogatási formát¹. Az alapjövedelem tehát szemben áll azzal a gyakorlattal és elvi megfontolással, hogy a jövedelem alapvetően a munkavégzésből (és a tőkéből) ered, illetve a munkát vállalni nem tudó csoportokban azt az egyéni élethelyzet alapján biztosítsa a jóléti államokban a társadalombiztosítás (GYES, GYED, munkanélküli segély, öregségi nyugdíj, rokkant nyugdíj stb. formájában). Kiemelendő, hogy ezen támogatások nagy része korábbi munkaviszonyhoz van kötve.

Az alapjövedelem bevezetésével szemben számos érv szól, amelyek mind arra mutatnak, hogy egy ilyen jellegű rendszer bevezetése makrogazdasági és társadalmi szempontból is káros hatásokat eredményezne. A várható hatások közül leginkább káros, hogy a feltétel nélküli alapjövedelem csökkentené a munkaerő kínálatát és a foglalkoztatást, ami mérsékelné a gazdaság potenciális növekedési ütemét és a gazdasági felzárkózás kilátásait. Ez egyben veszélyeztetné a költségvetési egyensúlyt, növelné az adóelkerülést, és végül a társadalom mentális és pszichés fejlődésére gyakorolt hatásai is várhatóan kedvezőtlenek lennének.

A gazdasági növekedés alapvető tényezője a munkavállalás

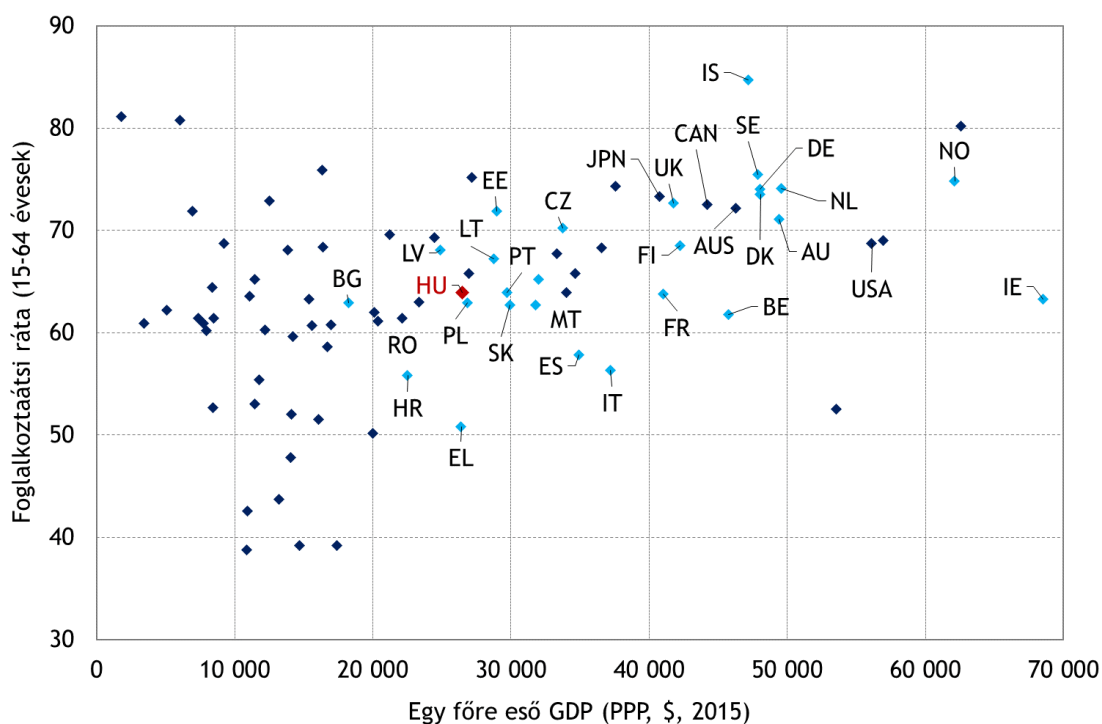
A feltétel nélküli jövedelem ellentmond a gazdasági fejlődés alapvető képletének. A fenntartható gazdasági növekedés receptje a „bölcsek köve” a közgazdaságtudományban, amelyet valamennyi gazdaságpolitikus keres, ahogyan erre már Adam Smith modern közgazdaságtant megalapozó könyvének címe is utal. Úgy látszik azonban, hogy nincsen „királyi út”, amelynek követésével bármely ország képes lenne garantáltan elérni a gyors ütemű gazdasági fejlődést, de vannak alapelvek,

¹ Léteznek más, korlátozottabb koncepciói is az alapjövedelemnek, amelyek kiegészülnek más támogatásokkal.

amelyek mindenkire nézve igazak. A legalapvetőbb, hogy a gazdasági növekedés a munka, a befektetett tőke és a mindezek hatékony kihasználását célzó technológia kombinációjából fakad. Minden országnak tehát olyan gazdaságpolitikát érdemes követnie, amelyek a leginkább támogatják e tényezők mennyiségi és minőségi növekedését. Gyakran nehéz megítélni, hogy mi az ehhez vezető legjobb út, de az meglehetősen világos, hogy az alapjövedelem egyfelől csökkenti a munkaerő-kínálat mennyiségét, másfelől rontja a tőke (pontosabban a költségvetési források) hatékony felhasználását, tehát számottevően rongálja a gazdaság versenyképességét.

A foglalkoztatás növekedése valamennyi felzárkózó gazdaságban a növekedés egyik kulcstényezője volt. A kelet-ázsiai kistigrisek növekedésének kezdeti szakasza a munkaerő és a tőke jelentős bővülésén alapult, és csak később vált hangsúlyossá a technikai fejlődés.² Európán belül is számos ország felzárkózása a foglalkoztatás extenzív bővülésén alapult, az ezredforduló előtt és az azt követő néhány évben. A gazdasági fejlettség és a magas foglalkoztatási ráta kéz a kézben jár, és könnyen belátható, hogy az irány köztük egyértelműen a foglalkoztatás felől mutat a fejlettség felé, nem pedig fordítva.

1. ábra: A gazdasági fejlettség és a foglalkoztatási ráta

Forrás: Világbank, ILO

Megjegyzés: Világoskék színnel az Európai Unió országai láthatók.

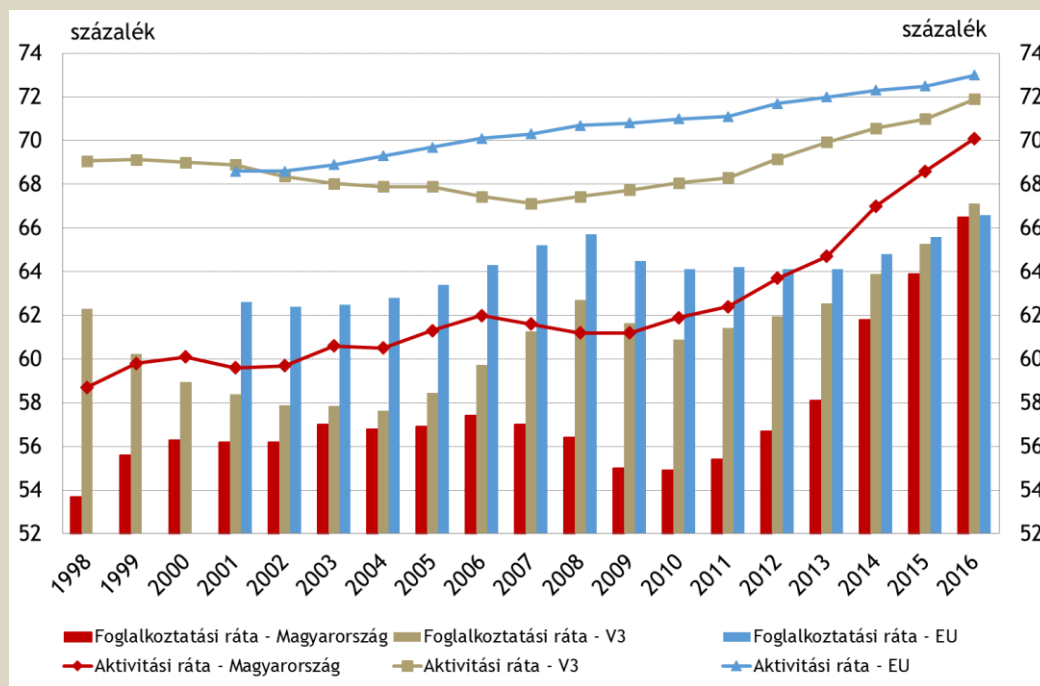
A feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése azonban a foglalkoztatás növelése ellen hatna azáltal, hogy csökkentené a munkakínálatot rövid és hosszú távon egyaránt. Az általános fix segély

² Hak K. Pyo, Keun Hee Rhee and Bongchan Ha (2006): „Estimates of Labor and Total Factor Productivity by 72 industries in Korea (1970-2003)” <https://www.oecd.org/std/productivity-stats/37537395.pdf>, és Krugman, Paul (1994): "The Myth of Asia's Miracle," Foreign affairs, November/December, 1994

jelentős mértékben csökkentené a munkakinálatti hajlandóságát a már dolgozó és a jelenleg nem foglalkoztatott csoportoknak is. A munkaerő-piachoz lazábban kötődő csoportok aktivitásának és foglalkoztatásának növekedése nagy kihívás, amit az alapjövedelem bevezetése érdemben nehezítene. Továbbá azáltal, hogy a nyugdíjkifizetés helyett járó alapjövedelmet már nem kötnék a jogszabályok bizonyos mennyiségű szolgálati idő meglétéhez, szintén egy munkaerőpiaci és társadalmi szempontból nélkülözhetetlen ösztönző szűnne meg a munkavállalási hajlandóságot meghatározó tényezők közül.

Magyarországnak sikerült leküzdeni az alacsony foglalkoztatás rendszerváltás óta fennálló problémáját, és ma már több szegmensben munkaerő-hiány van. A rendszerváltás által okozott sokk a magyar munkaerőpiacon legalább 20 évig éreztette hatását, elsősorban az inaktívak magas számában. Ennek következtében a foglalkoztatási ráta az egyik legalacsonyabb volt Magyarországon a 2000-es években és a válság alatt tovább csökkent a foglalkoztatás. 2010 óta azonban fordulat következett be és az aktivitási és a foglalkoztatási ráta egyaránt kiemelkedő mértékben nőtt Magyarországon, utolérve nem csak a régiós versenytársaink, hanem az EU átlagát is (2. ábra). A 2010-ben hazánkban 55 százalékos foglalkoztatási ráta 2016-ra 67 százalékos közelébe emelkedett, így az uniós átlagtól való több mint 9 százalékpontos elmaradásunk tavaly nullára csökkent.

2. ábra Aktivitási és foglalkoztatási ráta alakulása Magyarországon a régióban és az EU-ban

Forrás: Eurostat

A tétlen inaktivitás rontja a készségeket és a pszichés állapotot

A munkaerő-kínálat csökkenése hosszú távra ásná alá a növekedés alapjait azáltal, hogy a munkaerő minősége is erodálódna. Amellett, hogy mennyiségileg is hiányozna a gazdasági felzárkózáshoz szükséges munkaerő-kínálat, az inaktívak és a tartósan munkanélküliek képességei is negatívan változhatnak. A hiszterézis elmélete szerint a tartós munkanélküliség és inaktivitás káros a munkaerőpiacra visszalépni szándékozók számára, mert szaktudásuk idővel elavul, romlik a munkával szembeni attitűdjük, valamint társadalmi, szakmai kapcsolataik leépülnek, amelynek következtében jelentősen csökken az ilyen helyzetbe kerültek foglalkoztathatósága és a munkaerő versenyképessége.

Fontos kiemelni a feltétel nélküli alapjövedelem a társadalom mentális és pszichés fejlődésére gyakorolt kedvezőtlen hatásait is. Számos tanulmány szerint az alacsonyabb foglalkoztatási és aktivitási rátával jellemezhető régiókban magasabb a szenvedélybetegségek és az öngyilkosságok aránya. E kedvezőtlen társadalmi hatások az említett makrogazdasági problémákat hosszabb távon tovább mélyíthetik.

Az alapjövedelem rontaná a pénzügyi stabilitást, valamint ösztönözné az adóelkerülést

Az alapjövedelem aláásná a jövőbeni költségvetési bevételek egy részét, miközben feltétel nélküli vállalásával növelné a kiadásokat. Az alapjövedelem az elvéből eredően valószínűleg növelné bármely ország költségvetési kiadásait, hiszen minden addigi körnél szélesebben kívánna stabil jövedelmet nyújtani. Ez kiválthat sok segílyt és szociális támogatást, de minden bizonnyal növelné a kiadásokat. Még súlyosabb lenne azonban a középtávon várható hatás a költségvetés bevételeire, ugyanis a visszaeső munkakínálat és foglalkoztatás nagymértékben aláásná azt. Az alapjövedelem bevezetése tehát még stabil kiinduló helyzetből is veszélyeztetné a költségvetési egyensúlyt, amelynek fontosságára az egész világon rávilágított a pénzügyi válság.

Az alapjövedelem koncepciójának további hátránya, hogy több csatornán keresztül a feketegazdaság bővüléséhez vezetne. A jóléti államok társadalombiztosításának számos eleme jelenleg a korábbi munkavállaláshoz vagy jövedelemhez van kötve. Az alapjövedelem megszüntetné ezt a kapcsolatot, ezért a jövedelmek és a foglalkoztatás eltitkolására ösztönözne. A munkáltatók részéről a legerősebb ösztönzés a feketemunka alkalmazására a legalacsonyabb jövedelműek esetében lenne.

A feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése a hitelképes lakosság csökkenésén keresztül a hazai makroprudenciális politikára is hatással lenne, amelynek célja a rendszerszintű pénzügyi kockázatok mérséklése. A stabil bankrendszer elengedhetetlen feltétele a lakossági- és vállalati beruházási hitelek megfelelő ütemű bővülésének, így támogatva a fenntartható gazdasági növekedést. A feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése miatt csökkenő munkakínálat, a hitelképesség csökkenésével a hitelezés visszaeséséhez vezetne. Számos egyéb tényező mellett e csatornán keresztül is csökkenne a gazdaság potenciális kibocsátása.

Összegzés

A negatív mellékhatások mellett az alapjövedelem a világban ténylegesen fennálló szociális kérdésekre a jelenlegi megoldásoknál rosszabb és pazarlóbb választ ad. Röviden, az alapjövedelem szintjét bárhogyan is határoznánk meg, egyeseknek túl sok, másoknak túl kevés lenne. Az alapjövedelem kiváltaná a célzott támogatásokat, ezért ha túlságosan alacsony szinten határozzák meg, akkor a jogosultak jelentős részének nem lenne elegendő a megélhetéshez (nyugdíjasok, megváltozott munkaképességűek, kismamák stb.). Ezzel szemben, ha olyan magas lenne a mértéke, hogy az biztosítsa a megélhetést, akkor nagyon erős ellenőztőnző lenne a munkavállalással szemben, így végső soron a saját forrását (adóbevételek) ásná alá.

Valamennyi fejlett ország költségvetése célzottan, az egyéni élethelyzetre szabott módon támogatja azokat, akik erre jogosultak, ami hatékonyabb megoldás az alapjövedelemhez képest, és nem jár negatív mellékhatásokkal. Az egészségügyi, családi helyzetűől és további körülményekből adódóan eltérő idejű, összegű és formájú támogatásokra van szüksége az egyéneknek. A jóléti államban e támogatások végigkísérik az életet a TGYÁS-tól, a családi pótlékon és az ösztöndíjakon keresztül a nyugdíjig. Mindemellett a természetbeni támogatásokon keresztül is hozzájárul a jóléti állam az egyének iskolázottságához, egészségéhez és biztonságához. Ezekkel szemben az alapjövedelem nyújtása és felhasználása is feltétel nélküli, pazarló, tehát a befizetett adók felhasználását tekintve társadalmi szempontból nem hatékony eredményre vezet.

A fentiek alapján nem véletlen, hogy az alapjövedelmet még sehol nem vezették be, néhány szűk körű kísérlettől eltekintve. Nem volt még példa arra, hogy egy ország, egy már működő szociális rendszert teljes egészében kiváltott volna egy feltétel nélküli alapjövedelmet biztosító rendszerrel. Ahol próbálkoztak e koncepció megvalósításával, ott jellemzően egy jól behatárolható társadalmi csoportra, vagy földrajzilag jól körül határolható területen vezették csak be a rendszert pusztán kísérleti jelleggel. Kanadában feltételhez kötött alapjövedelem bevezetésére került sor 1974 és 1979 között, melyre a meghatározott létminimum alatt élő háztartások voltak jogosultak. A program a munkakínálat csökkenésével zárult³. Svájcban tavaly nyáron bocsátották népszavazásra az alapjövedelem bevezetésének kérdését, amelyet nagy többséggel elutasított az ország lakossága. A kísérleti programok közül a legfrissebb, a Finnországban – Európában elsők között – a munkanélküliek körében idén januárban bevezetett alapjövedelem. A kísérlet két év múlva ér véget, de ekkor is nehéz lesz következtetéseket levonni a társadalom egészét lefedő alapjövedelem bevezetésének hatásaira, mivel csak egy szűk (2 ezer fős), a kiinduló helyzetben munkanélküli státuszú csoporton vizsgálják a rendszer működését.

A cikk szerkesztett formában 2017. július 18-án jelent meg a Portfolio.hu oldalon

³ Derek Hum and Wayne Simpson (1993): Economic Response to a Guaranteed Annual Income: Experience from Canada and the United States, Journal of Labor Economics, Vol. 11, No. 1. Part 2.